

ГРАМАДЗЯНСКА-ПАТРЫЯТЫЧНАЕ ВЫХАВАННЕ МОЛАДЗІ СРОДКАМІ МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

А. У. Сузько

(Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна)

Адной з найважнейшых задач, якая стаіць перад сучасным грамадствам, з'яўляецца грамадзянска-патрыятычнае выхаванне моладзі, прывіццё ёй павагі да нацыянальнай гісторыі і культуры. Значная роля ў гэтым працэсе належыць вывучэнню мастацкай літаратуры, у прыватнасці твораў на гістарычную тэматыку. Зварот да гістарычнага мінулага ўплывае не толькі на фарміраванне грамадзянска-патрыятычных пачуццяў школьнікаў і студэнтаў, але і на складванне актыўнай жыццёвай і грамадзянскай пазіцыі моладзі. Судакрананне з айчынай мінуўшчынай, увага да гераічных здзяйсненняў і перамог продкаў, да іх радасці і болю абумоўлівае выхаванне асобы, якая адчувае сваю моцную сувязь з продкамі і клапаціцца пра будучыню сваёй краіны.

Значную цікавасць у плане мастацкай рэканструкцыі слаўнай і трагічнай беларускай гісторыі ўяўляюць творы В. Іпатавай, у якіх адлюстравалася не толькі гісторыя нашай краіны перыяду Полацкага княства і Вялікага Княства Літоўскага (“За морам Хвалынскім”, “Залатая жрыца Ашвінаў”, “Вяшчун Гедзіміна”, “Альгердава дзіда”, “Знак Вялікага магістра” і інш.), але і гісторыя фарміравання нацыянальнага духу, нацыянальнай ментальнасці. Гэта таксама адзін з важных фактараў фарміравання талерантнай асобы, якая ведае культуру свайго народа і паважае культуру іншых народаў.

Гісторыя ў мастацкім адлюстраванні В. Іпатавай з'яўляецца сродкам выяўлення нацыянальнага менталітэту, нацыянальнага характару і стылю жыцця. Пісьменніца ў сваіх творах звяртаецца да вызначальных, асноватворных у фарміраванні нацыянальнай ідэнтычнасці, нацыянальнай самабытнасці і адметнай філасофіі быцця гістарычных падзей, як, напрыклад, да гісторыі Полацкага княства ў такіх творах, як “Прадслава”, “За морам Хвалынскім”, гісторыі перыяду Вялікага Княства Літоўскага ў апавяданні “Давід Гарадзенскі”, гістарычнай трылогіі “Гаспадары Вялікага княства Літоўскага”, рамане “Знак Вялікага магістра” і інш. Менавіта ў гэтыя гістарычныя часы, паводле В. Іпатавай, адбывалася станаўленне нацыянальнай карціны свету, адметнай беларускай светабудовы і характэрнага беларускага тыпажу. Духоўная і маральна-

этычная структура нацыянальнага этнацыпа, паводле твораў пісьменніцы, грунтуецца на арганічным суіснаванні двух светапоглядных пачаткаў: язычніцкага і хрысціянскага. Таму невыпадкова дзяржаўныя дзеячы, вобразы якіх створаны ў мастацкіх тэкстах В. Іпатавай (князь Брачыслаў, князь Усяслаў Чарадзеі, Міндоўг, Гедзімін, Альгерд, Вітаўт і інш.), усведамляючы важнасць аб'яднання краіны з дапамогай прыняцця адзінай веры, што распаўсюдзілася па ўсёй цывілізаванай Еўропе і ўзмацніла сярэднявечныя еўрапейскія дзяржавы, не знішчаюць старажытныя язычніцкія святыні і паважліва ставяцца да веры продкаў. Такім чынам, верацярпімасць, талерантнасць беларусаў былі, на думку В. Іпатавай, сфарміраваны ў пераломныя моманты будаўніцтва беларускай дзяржаўнасці і выхаду яе правобразаў (Полацкага княства, Вялікага Княства Літоўскага) на агульнаеўрапейскую палітычную, культурную і быццёва-светапоглядную прастору. Падобнае мастацкае рашэнне В. Іпатавай, на нашу думку, з'яўляецца карысным як для настаўнікаў-філолагаў у тлумачэнні адметнай беларускай нацыянальнай карціны свету, так і для настаўнікаў, што выкладаюць асновы айчынай і сусветнай культуры падчас факультатыўных заняткаў, паколькі, напрыклад, у раманах “Залатая жрыца Ашвінаў” пісьменніца звяртаецца да самага старажытнага – індаеўрапейскага – кампанента беларускай культуры і сцвярджае, што айчынная мастацка-духоўная спадчына з самага пачатку свайго ўзнікнення была арганічна далучана да агульначалавечай культурнай спадчыны. І, разам з тым, творы В. Іпатавай даюць многа фактычнага матэрыялу для разумення таго, як паступова і арганічна на беларускія землі прыйшло і стала сваім, родным хрысціянства. Так, у словах княжыча-манаха Войшалка з рамана “Залатая жрыца Ашвінаў” увасоблена гістарычная праўда і разгадка спецыфікі беларускага духу, калі ён у размове з Жывенай разважае аб тым, што яднанне людзей у новай дзяржаве павінна адбыцца на аснове адзінай рэлігіі, але з умовай захавання лепшых традыцый, старых вераванняў і абрадаў.

Характэрна, што Вольга Іпатава найчасцей звяртаецца да аднаго з самых спрэчных момантаў беларускай гісторыі, дыскусіі вакол якога вядуцца да сённяшняга часу, – да гісторыі перыяду Вялікага Княства Літоўскага. Палеміка разгортваецца вакол пытання нацыянальнай ідэнтыфікацыі гэтай сярэднявечнай дзяржавы паміж беларускімі і літоўскімі вучонымі, палітыкамі і г. д. Пісьменніца стварае сваю арыгінальную мастацкую канцэпцыю айчыннага мінулага, сцвярджаючы першасную ролю беларусаў у будаўніцтве і ўмацаванні Вялікага Княства Літоўскага. Невыпадкова ў першай кнізе гістарычнай трылогіі ёю створаны вобраз Жывены, жрыцы язычніцкага храма братаў Ашвінаў, культ якіх меў індаеўрапейскую аснову і быў шырока распаўсюджаны менавіта ў славянскай старажытнай культуры і веры. Праз вобраз жрыцы пісьменніца не толькі актуалізуе і падкрэслівае думку пра сувязь нацыянальнай карціны свету з сусветнай быццёва-духоўнай традыцыяй, але і абгрунтоўвае свае ўласныя прынцыпы адлюстравання айчыннага гістарычнага мінулага. Менавіта вачыма Жывены, пазашлюбнай дачкі князя Міндоўга, мы бачым яго палітычную, дзяржаўную дзейнасць, разумеем складанасць задачы, што паўстала перад Міндоўгам (задача стварэння дзяржавы, яе ўмацавання), разумеем, што на шляху да трону вялікім князем было праліта нямала крыві. Але, разам з тым, разумеем і стваральніцкую сутнасць жыцця і дзейнасці заснавальніка Вялікага Княства Літоўскага.

Паказ гісторыі праз выдуманых вобразы-персанажы альбо праз вобразы канкрэтна-гістарычных асоб, набліжаных да палітычнай эліты таго часу, звязаных з ёю кроўнымі альбо іншымі сувязямі, як, напрыклад, звяздар-вяшчун Ляздзейка з рамана “Вяшчун Гедзіміна”, становіцца адным з вызначальных прынцыпаў мастацкага адлюстравання гісторыі ў прозе В. Іпатавай. Такі аб'ектыўны погляд на падзеі і палітычных дзеячаў Вялікага Княства Літоўскага, погляд незацікаўлены, не абцяжараны абавязкамі служэння ўладзе (бо і Жывена, і Ляздзейка пакрыўджаны

ўладай і ў пэўным сэнсе ўвасабляюць свабодны духоўна-творчы пачатак беларускага народа), погляд творча-духоўны садзейнічае глыбокаму і пераканальнаму выяўленню нацыянальнай гісторыі.

На нашу думку, пры вывучэнні рамана “Залатая жрыца Ашвінаў” неабходна падкрэсліць, што ў вобразе і жыццёвым лёсе Жывены ўвасоблена гісторыя тагачаснай Беларусі, якая, як адзначае Л. Савік, “не раз дратавалася нямірнымі суседзямі, была паланянкай, знаходзілася ў межах уплыву Заходняй Еўропы і Візантыі” [1, с. 109]. Такім чынам, у лёсах персанажаў В. Іпатавай заключаны гістарычны код беларускай нацыі, беларускай дзяржавы.

Так, князь Гедзімін, на долю якога выпала задача духоўнай кансалідацыі і цэнтралізацыі ўлады Вялікага Княства Літоўскага, будаўніцтва стольных гарадоў будучай магутнай дзяржавы, паказаны не толькі як дзяржаўна-палітычны дзеяч, але і як чалавек: бацька, у якога сярод 12 дзяцей ёсць свае любімчыкі і які ўсведамляе сваю адказнасць за лёс усіх дзяцей, ад уладкавання жыццёвага лёсу якіх залежыць магутнасць яго дзяржавы; муж, які падпадае пад жончыну ўладу і вымушаны ёй падпарадкоўвацца нават у палітычных справах. Як, напрыклад, было з экспансіяй княжацкага трону, які павінен быў заняць старэйшы сын Альгерд, малодшым сынам Гедзіміна Яўнугам. Такім чынам, Вольга Іпатава дапускае ў сваіх творах шматварыянтнасць у трактоўцы беларускай гісторыі.

Пісьменніца знарок падкрэслівае славянскія карані Гедзіміна, акцэнтуючы ўвагу на дамінанце беларускага кампанента ў жыцці Вялікага Княства Літоўскага. І па-мастацку ўвасабляе і аргументуе ідэю будаўніцтва будучай сталіцы дзяржавы на месцы былога славянскага духоўнага і культурнага цэнтра – Крыў-горада.

Для Вольгі Іпатавай першасную значнасць набываюць не самі гістарычныя факты, а магчымасць іх творчай інтэрпрэтацыі, жаданне рамантызаваць, белетрызаваць айчынную мінуўшчыну з мэтай прапагандысцка-выхаваўчай і папулярызатарскай, у чым праяўляецца відавочная сувязь з традыцыямі У. Караткевіча. Як, напрыклад, у стварэнні глыбока рамантызаванага вобраза сярэднявечнага рыцара, абаронцы роднай зямлі ад крыжасносцаў Давыда Гарадзенскага, у вобразе якога прысутнічаюць відавочныя тыпалагічныя паралелі з вобразам Рамана Ракутовіча з “Сівай легенды” У. Караткевіча.

Але ёсць у творах В. Іпатавай і адступленні ад прынятых прынцыпаў, як, напрыклад, падыход да адлюстравання гісторыі ў раманах “Альгердава дзіда”, які ўяўляе сабой своеасаблівую мастацкую хроніку жыцця і дзейнасці аднаго з самых вядомых кіраўнікоў Вялікага Княства Літоўскага, дзякуючы якому яно стала адной з самых магутных і самадастатковых дзяржаў у тагачаснай Еўропе, які не толькі даў моцны адпор спрадвечным заваёўнікам усходнеславянскіх славянскіх земляў – мангола-татарам, але і засведчыў свой палітычны аўтарытэт і магутнасць сваёй дзяржавы, “да Масквы прысланіўшы сваю дзіду”. В. Іпатава праз канкрэтныя даты, пазначаныя ў назвах кожнага з раздзелаў рамана, узнаўляе асноўныя яго фарміравання і сталення як палітычнага дзеяча, кіраўніка дзяржавы.

Такім чынам, В. Іпатава ў сваіх спробах рэканструкцыі нацыянальнай гісторыі, яе рамантызацыі і папулярызацыі кіравалася найперш задачамі выяўлення нацыятворчых працэсаў, будаўніцтва беларускай дзяржаўнасці і развіцця самабытнай нацыянальнай культуры.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Савік, Л. Адна між замкаў: літаратурны партрэт Вольгі Іпатавай / Л. Савік. – Мінск: БелСаЭс “Чарнобыль”, 2003. – 168 с.